

11. Ob utverzhenii Doktriny informacionnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41460>
12. Panchenko, V. M. (2014). Informatsiini operatsii v asymetrychnii viini Rosii proty Ukrainy: pidkhody do modeliuvannia. *Informatsiia i pravo*, 3, 13–16.
13. Sasyn, H. V. (2015). Informatsiina viina: sutnist, zasoby realizatsii, rezultaty ta mozhlyvosti protydii (na prykladi rosiiskoi ekspansii v ukrainskyi prostir). *Hrani*, 3, 18–23.
14. U ZS RF stvoryly propahandystski viiska. URL: <https://replyua.net/news/56351-u-zs-rf-stvorili-propagandistsk-vyska.html>
15. Chernenko, T. V. (2016). Ideia separatyzmu yak odyin z instrumentiv informatsiinoi viiny proty Ukrainy. *Stratehichni priorityty*, 2, 117–123.
16. Shcho take informatsiina viina. URL: my.elvisti.com/sergandr/iv.html.
17. Lesyk, Y. (2016). Rosyjsko-ukraińska wojna informacyjna Yuliya Lesyk. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*, 43, 106–112.
18. Russian New Generation Warfare Handbook. U.S. Army, Asymmetric Warfare Group. December 2016. URL: <https://info.publicintelligence.net/AWG-RussianNewWarfareHandbook.pdf>
19. Zecurion Analytics: samaja sil'naja armija v kiberprostranstve u SShA. URL: <https://mresearcher.com/2017/01/11236.html>

УДК 327.88(470+571):[316.776.23:070+355.4(470:477)«2014/...»

Шуляк Антоніна,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
43024, Україна, Волинська обл., м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, каб. 8
Ant80@meta.ua, antonina.mytko@eenu.edu.ua
ORCID ID 0000-0002-5234-0758

МЕДІА-ТЕХНОЛОГІЇ ПІД ЧАС МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ «ІНШОГО» В ІДЕОЛОГІЇ «РУСКОГО МІРА»

У статті розглянуто питання використання російськими мас-медіа комунікаційних та медійних технологій для створення й ефективного пропагування образу ворога, чужого, іншого під час українсько-російського конфлікту, який розпочався у 2014 р. Зазначено, що саме через пропаганду та маніпулювання просувається ідея «руського міра» й формується образ противника цієї ідеї – «іншого», котрий не сприймає усього з позначкою «російське» як апіорі позитивне та краще й ставить під сумнів правильність такої позиції, а отже, бажає зла прихильникам «руського міра». Проаналізовано інформаційні операції та найбільш поширені в російсько-українській інформаційній війні медіа-технології з моделювання образу «іншого» як загрози.

Ключові слова: «руській мір», Російська Федерація, Україна, пропаганда, інформаційні операції, «інший/чужий», маніпуляція.

1. ВСТУП

Постановка проблеми та її значення. Ведення інформаційного протистояння між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними та іншими структурами), що передбачає проведення комплексу з нанесення шкоди інформаційній сфері конкуруючої сторони й захисту власної інформаційної сфери, а також дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформаційним процесам, що ґрунтуються на інформації та інформаційних системах супротивника за одночасного захисту власної інформації, отримали в сучасній політичній науці назву «інформаційна війна».

Із моменту фактичного й формального розпаду СРСР і по сьогодні між Україною та Росією відбувається цивілізаційне протистояння «свій-чужий», пов'язане з історичним прагненням України до

незалежності й намаганнями Росії відновити світову гегемонію, утрачену з розпадом Радянського Союзу. У російській стратегії Україна посідає ключове місце: без її повного підпорядкування Росією успішне продовження агресивного зовнішнього курсу РФ, на думку багатьох політиків-практиків і політологів-науковців [19], неможливе. Головна мета російської агресії проти України полягає у фактичному перетворенні України на сателіта Росії за одночасного збереження формальної політичної незалежності України.

Основним засобом досягнення своєї мети, починаючи з 2014 р., Росія обрала спеціальні операції в інформаційному й кібернетичному просторах, які мали забезпечити прикриття збройної агресії Росії проти України, спричинити технічний колапс в окремих галузях економіки України та сприяти зміні політичних еліт окремих країн Заходу й міжнародних організацій на лояльні до Росії. На доповнення до цих операцій застосовано непряме та пряме силове протистояння в надії спровокувати в Україні політичний, економічний і соціальний колапс. За цих обставин, на протипагу збройній агресії та за обережної підтримки західних інститутів й окремих країн, Україна почала реформи, покликани унеможливити зусилля Росії на підкорення української нації.

Мета статті – дослідити, які саме комунікативно-медійні технології, інформаційні операції для пропагування образу «іншого/чужого» використовують мас-медіа Російської Федерації стосовно Української держави.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Події українсько-російського протистояння 2014–2019 рр. у різних джерелах отримали різні назви – мережецентричної, гібридної, кібервійни, асиметричної війни, неоголошеної інформаційної війни Кремля й ін. Загалом, можемо об'єднати ці визначення, враховуючи предмет нашого дослідження, під загальним терміном – «інформаційна війна».

Ю. Горбань, аналізуючи складові елементи інформаційної війни, виокремлює ведення психологічної війни, завдання котрої полягає в маніпулюванні масами задля внесення в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих шкідливих ідей і поглядів; дезорієнтація та дезінформація мас; послаблення певних переконань, устоїв; залякування свого народу образом ворога; залякування супротивника власною могутністю тощо [4, с. 138]. До основних методів ведення інформаційно-психологічної війни потрібно віднести пропаганду, поширення чуток, провокації, дезінформування, психологічний тиск, диверсифікацію суспільної свідомості тощо.

Найбільш поширеним методом є пропаганда, яка передбачає поширення в масах і роз'яснення яких-небудь переконань, ідей, учення, знань. Уперше роль пропаганди проаналізовано в працях Г. Лассауелла [10], який визначав її як особливий вид зброї, що впливає на моральний (тобто психічний) стан ворога. Серед основних цілей пропаганди визначено збудження ненависті до ворога; підтримку дружніх відносин із союзниками; збереження добрих відносин із нейтральними країнами і, якщо можливо, налагодження співпрацювати з ними; деморалізація супротивника. До основних прийомів пропаганди І.Феськов, наприклад, відносить формування в масовій свідомості образу жертви з фігуранта, перекладання відповідальності та приписування власних злочинів супернику, ігнорування фактів і таврування всіх, хто не згоден із пропагандою [20].

Постійний розвиток системи масової комунікації призводить до широких можливостей здійснення маніпулятивного впливу на свідомість населення країни-суперника з насадженням власних ідей. Основними методами інформаційної війни РФ проти України є пропаганда й маніпуляція образом «іншого», «ворожого», «чужого». Структурно-семантична опозиція «своє/чуже» реалізується так: «своє», за словами Т. Кузнецової, «завжди «рідне», «особисте», «безпечне» [...], а «чуже» – «вороже», «небезпечне», «хаотичне». Своє/чуже завжди усвідомлюється людиною як опозиція...» [9]. «Своє» осмислюється як «безпечне», «надійне» (категорії «українські військові (силовики)» та «сили АТО»); «чуже» – як «вороже», «небезпечне» («терористи», «бойовики»). Подібні тексти створюють дискурс, у якому функціонує пересічний громадянин; вони впливають на мовну й концептуальну картини його світу, спричиняють відповідні психоемоційні та ідеологічно-ціннісні реакції [15, с. 71–80]. Так, Л. Смола зазначає, що в українсько-російській інформаційній війні «свій/чужий» – це боротьба так званого «руського міру» (ідеологія відновлення радянської системи) і пост майданної України (із новими політичними проектами та постколоніальним синдромом) [16, с. 50].

Радянською традицією в сучасній медіа-сфері Росії є культивування образу зовнішнього ворога, чужого, іншого задля згуртування громадян і скерування їхніх дій у потрібному напрямі. Тут російські ЗМІ спираються на таку ментальну рису, як домінування емоційності над раціональністю (розповіді про «утиски» російського й російськомовного населення в Україні, про «розіп'ятих хлопчиків» тощо); використовують образ воїна, який породжує первісний архетип, орієнтований на пробудження згуртованості, спираючись при цьому на поняття справедливості; орієнтуючись на вже наявні в колективній пам'яті міфологеми («американська загроза», «загроза фашизму», «ворог народу»), формують нові через повідомлення в ЗМІ про зародження фашизму в Україні, про спроби вербування російських громадян іноземними розвідками, зокрема ЦРУ, звинувачення в шпіонажі на користь інших держав тощо [6, с. 239–244].

До ресурсів інформаційно-стратегічного впливу можна віднести мережу державних і недержавних мас-медіа-організацій, які займаються поширенням інформації й фінансуються державою. За оцінками західних експертів, Кремль може витратити на пропаганду через ЗМІ близько 2,6 млрд дол. на рік. Завдяки так званим російським центрам науки та культури, які є основою міжнародної мережі Росспівробітництва, влада РФ поширює не лише науку й культуру, а й створює «п'яту колону», яка підпорядковується РФ [8, с. 19–27].

Головними рупорами новин РФ стали Російське агентство ІТАР-ТАСС, яке перетворилося в штаб інформаційних провокацій, та Russia Today (RT), котра позиціонує себе як «альтернатива англосаксонському глобальному інформаційному простору» або таким новинним каналам, як CNN і BBC. Вона не є незалежною не лише тому, що повністю фінансується урядом Росії, але й тому, що входить до офіційного переліку основних організацій стратегічного значення для Росії [18, с. 386–390]. Представник російського президента має доступ до відкритого мікрофона на цьому каналі, коли відчуває необхідність відкинути критику російської політики як «руссофобію». Канал також доступний, коли російська влада хоче поширити упереджене повідомлення та дезінформацію, запрошуючи коментаторів у ролі експертів, які часто не мають кваліфікацію, яку очікують від експерта.

В основі інформаційного складника підготовки до гібридної агресії Російської Федерації проти України – концепція «руського міра». Вона з'явилася на початку XXI ст. із чітким нарративом про захист росіян і російськомовного населення поза межами Російської Федерації. Із приходом до влади В. Путіна концепція «руського міра» отримала подальший розвиток, залучивши наукове середовище, російську діаспору. Зазначену концепцію почали активно просувати у мас-медіа, до неї залучилися наукова громадськість пострадянських республік, у тому числі й українська [7].

У Доктрині інформаційної безпеки Російської Федерації 2016 р. серед інформаційних загроз «руському міру» зі сторони «чужого/іншого» визначено:

- тенденцію до збільшення в зарубіжних засобах масової інформації обсягу матеріалів, що містять упереджену оцінку державної політики Російської Федерації;
- те, що російські засоби масової інформації часто піддаються за кордоном відвертій дискримінації, російським журналістам створюються перешкоди для виконання їхньої професійної діяльності;
- те, що наростає інформаційний вплив на населення Росії, насамперед на молодь, задля розмивання традиційних російських духовно-моральних цінностей [14].

Поширення ідей «руського міра», зауальовано містить і Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Російській Федерації на 2017–2030 рр., де вказано, що для формування інформаційного простору знань потрібно створити умови для популяризації російської культури й науки за кордоном, у тому числі для протидії спробам спотворення та фальсифікації історичних й інших фактів; установити стійкі культурні та освітні зв'язки зі співвітчизниками, які проживають за рубежом, іноземними громадянами й особами без громадянства, які є носіями російської мови, у тому числі на основі інформаційних і комунікаційних технологій [13].

Як зазначає польська дослідниця О. Васюта, «руський мір» [3, с. 426–434] є ідеологічним підґрунтям виправдання Росією своєї агресії й тероризму, основа якого – твердження, що «Росія не обмежується кордонами Російської Федерації». Проблематика «руського міра» не обмежується питаннями культурної підтримки російськомовної діаспори, а насправді є прикриттям для закордонної, економічної й військової експансії. Першим кроком до легітимізації прямого політичного втручання у внутрішні справи іншої країни стають претензії до ідеологічних питань. На першому місці з'являються

вимоги «захисту» російської мови, «задоволення культурних потреб» російськомовного населення. Потім під впливом пропаганди цінностей «руського міра» активізуються сепаратистські рухи. Наступним кроком є пряме військове втручання, як це сталося в Криму й в Донбасі. «Руский мір» використовує різноманітні інструменти реалізації своєї ідеології: від створення впливу в сусідніх країнах до обмеження їхнього суверенітету й установа повного контролю над їхніми економічними, політичними, інформаційними, релігійними структурами та історичною, культурною й мовною політикою. Це м'яка сила, форма поступової ліквідації державної незалежності.

Один із фундаторів «руського міра» зазначає: *«Руский мір – це не лише росіяни, не тільки наші співвітчизники в країнах ближнього й далекого зарубіжжя, емігранти, вихідці з Росії та їхні нащадки. Це ще й іноземні громадяни, які говорять російською мовою, які вивчають або викладають його, усі ті, хто щиро цікавиться Росією, кого хвилює її майбутнє. Усі пласти Російського світу – поліетнічного, багатоконфесійного, соціально й ідеологічно неоднорідного, мультикультурного, географічно сегментованого – об'єднуються через усвідомлення причетності до Росії. Формуючи “руский мір” як глобальний проект, Росія знаходить нову ідентичність, нові можливості ефективної співпраці з рештою світу і додаткові імпульси власного розвитку...»* [5].

Класичними прикладами інструментарію комунікаційних маніпулятивних технологій пропагування «іншого/чужого» у російських ЗМІ в інформаційному просторі України є підміна історичних подій, перекручування фактів, створення віртуального інформаційного середовища, актуалізація проблем України, специфічне трактування історичних подій, які висвітлюються посадовцями, відомими громадськими й культурними діячами, випуск пропагандистських фільмів тощо. Отже, комунікаційні маніпулятивні технології російських ЗМІ стали основним механізмом і методами реалізації інформаційної експансії Росії щодо України.

Інформаційна сфера виявилася найбільш вразливою в безпековому секторі України, відобразивши проблеми на законодавчому та інституційному рівні. Ці процеси здійснюються під впливом комунікаційних маніпулятивних технологій, зокрема, прямо чи опосередковано через інтернет-ресурси російських ЗМІ. Водночас специфіка інтернет-ресурсів як інструменту гібридної війни полягає в тому, що поширювана інформація (фейки, неправдиві новини, відверта неправда, коментарі ботів) створює атмосферу напруженості, ворожнечі та провокує зневажливе ставлення до подій в Україні. У цьому випадку інтернет-ресурси загалом і соціальні мережі зокрема не лише створюють власний контент, а й формують фон повідомлень у мас-медіа, що спричиняє відповідну громадську думку [7].

Український дослідник П. Александров [1] підкреслює актуальність для українських медіа-дослідників дослідження форм і методів пропаганди сторін сирійського конфлікту, оскільки найбільшої гостроти вони набувають у контексті інформаційної війни, що супроводжує бойові дії на Донбасі 2014–2019 рр. У цій інформаційній війні активно використовують візуальні концепти «масових жертв», «руїни» та «дитини, котра страждає», а також інші технології медіа-впливу, що дають змогу натискати на больові точки суспільної свідомості, збуджуючи такі почуття, як страх за «своє», гнів, обурення й ненависть до «іншого/чужого». Ці прийоми використовують не лише ті, хто займається воєнною пропагандою, маніпуляцією та чорним піаром: поступово вони стають невід'ємною частиною журналістського інструментарію й усіх політично активних користувачів мережі Інтернет. Підкреслено, що не варто розглядати застосування цих візуальних концептів як апріорі негативне та неетичне явище. Вони можуть як привертати увагу до гострої проблеми, сприяти її розв'язанню, виконувати функції мобілізації та консолідації, так і розпалювати ворожнечу й сприяти ескалації конфлікту – залежно від мотивів того, хто їх використовує.

Інформаційні ресурси Російської Федерації діяли як невід'ємний складник пропагандистської державної машини, без якої ведення гібридної війни було би набагато важчим. Зазначимо декілька найбільш поширених у російсько-українській інформаційній війні медіа-технологій із моделювання образу «іншого» як загрози [1, с. 96–100]:

– *використання на адресу «іншого» лексем, що містять агресивні конотації загрози.* Із початком бойових дій на Донбасі комунікаційні стратегії українських, російських і проросійських ЗМІ значно радикалізувалися. Для позначення українських військових у сюжетах застосовують відповідні слова: «фашисти», «нацисти», «силовики», «каратели», із протилежного боку – образ «іншого/чужого» – «звичайні роботяги», «шахтарі», «трудівники». Низка досліджень на тему того, «як висвітлюють ЗМІ події на Донбасі», фіксують високий рівень використання мови ворожнечі в російських, українських й

особливо сепаратистських ЗМІ. У 2017 р. громадська організація «Донецький інститут інформації» представила свої результати моніторингу мас-медіа по обидві сторони лінії розмежування [11, с. 105]. За її даними, 20 % усієї інформації, яка подається в ЗМІ на тимчасово окупованій території Донецької області, містить мову з ознаками ворожнечі («окупанти», «хунта», «укрофашисти», «бандерівці», «п'ята колона», «гейропа», «вишивата», «кати», «вбивці російськомовних» тощо), формуючи з Української держави в цілому й окремих її представників образ ворога. У ЗМІ та соціальних мережах на контрольованій Україною території тієї ж Донецької області, за цими даними, рівень лексики ворожнечі значно менший – 2 % (здебільшого це слова «терористи», «окупанти», «ватники», «сепари», «кремлівські маріонетки», «рашисти», «мордор», «лугандон», «колорад»);

– *використання візуальних образів надмірного застосування сили «іншим»*. Кадри руйнувань житлових кварталів, шкіл, лікарень, вигорілих багатоповерхівок супроводжували чи не кожен сюжет про протистояння на Донбасі в період активних бойових дій улітку 2014 р. Також часто застосовувалися відверто маніпулятивні технології страху. Нерідко одні й ті самі кадри руйнувань використовували і російські, і українські ЗМК, звинувачуючи в неадекватному застосуванні сили, відповідно, українських військових або проросійських сепаратистів. Прикладом також може бути загальновідомий сюжет Першого каналу про «розп'ятого хлопчика». Сюжет вийшов у прайм-тайм 12 липня 2014 р. У ньому йдеться про історію про нібито знущання над дитиною з боку українських військових у місті Слов'янську, тоді, зі слів «героїні» сюжету Галини, солдати розп'яли трирічного хлопчика на дошці оголошень, а його матір прив'язали до танка й возили по площі на очах місцевих жителів. Тоді цей фейк дуже швидко викрили;

– *застосування візуальних образів пересування військової техніки «іншого»*. Так, у ЗМІ та соціальних мережах у свій час з'являлися повідомлення про те, що до Києва рухаються танки для розгону протестувальників на Майдані. Під час конфлікту на Донбасі демонстрація фотознімків і відеокадрів пересування танкових колон стала регулярною. У російських ЗМІ показово є експлуатація образу іноземної (західної) техніки, яка нібито прибуває в Україну;

– *використання образів забороненої або надруйнівної зброї*. Прикладами такої зброї є касетні боеприпаси, у застосуванні яких українська й російська сторони звинувачували одна одну. Також російські мас-медіа часто звинувачували українських силовиків у використанні фосфорних бомб (цей вид озброєнь особливо демонізувала ще радянська пропаганда, відтак відповідний медіа-вірус має підґрунтя у свідомості людей старшого віку).

– *застосування образів «таємної змови»*. Російські ЗМК тиражують повідомлення про змову країн Заходу проти Росії, про війська НАТО, що таємно воюють на Донбасі, про те, що насправді це США веде війну проти Росії руками України тощо. В українських мас-медіа й особливо в соціальних мережах популярними були твердження про змову президентів України та Росії, про таємну угоду між Росією, Заходом й українською верхівкою щодо переділу України, про свідоме знищення українською владою добровольчих батальйонів шляхом направлення їх у самісіньке пекло тощо.

Шокові технології маніпулятивної пропаганди постійно мають підживлюватися не лише свіжими медіа-матеріалами із зони бойових дій. Вони потребують постійного збільшення градусу жорстокості цих сюжетів, адже із загальної психології відомо, що під час регулярного перегляду сцен насильства глядачі щоразу менше реагують на жорстокість, побачену на екрані, і стають до неї менш чутливими.

Український дослідник В. Король визначає тенденції, які притаманні комунікаційно-контентним агресіям з боку Кремля, у тому числі й при просуванні ідей загрози від «іншого/чужого», а саме:

– створення в комунікаційних середовищах громадян різних країн постійної напруги у відносинах між українцями та росіянами, іншими народами (формування сталих енергетик агресивного середовища);

– використання культурно-мистецької, освітньої, спортивної й інших немілітарних сфер для вживлення у свідомість українців заданих пропутінських контентних акцентів;

– підтримання панівного стану брендової російськомовної періодики в усіх, переважно східних і південних, регіонах України;

– застосування методик нейролінгвістичного моделювання в сегментовано-контроверсійних групах соціальних мереж; тотальне застосування різноманітних за форматами брутальності маніпулятивних практик у телевізійних програмах російського телебачення й окремих каналах українського [8, с. 19–27].

Експерти Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (ЦДАКР) пропонують схематично розділяти інформаційні операції для формування образу «іншого/чужого», які проводить Росія, за видами комунікаційних каналів [2, с. 36–44]:

– *інформаційні операції у вигляді інформаційної провокації (дезінформації) за участю недержавних структур або ЗМІ.* У ході розгорнутої Росією війни у 2014 р. надзвичайно активно використовувалася дезінформація, яка впроваджувалася через ЗМІ, переважно державні;

– *проводяться науковими або академічними структурами.* До сфери діяльності наукових структур належать, передусім, коригування й переписування історії. У період пікових протистоянь саме вчені Росії, уповноважені спецслужбами, зазначали, що української мови не існує як такої. Як і українського народу, який є частиною російського народу;

– *проводяться офіційними структурами, у тому числі, першими особами держави.* Щорічно з певною періодичністю стосовно України виникали політичні інформаційні акції з умовними назвами «газова», «цукрова», «сирна», «м'ясна», «цукеркова війни»;

– *проводяться слідом за провокаціями за участю силових (армійських) структур.* Висадка десанту морської піхоти на пляжі у Феодосії у 2006 р., російські регулярні порушення повітряних кордонів бойовими літаками не раз ставили під загрозу життя багатьох людей;

– *проводяться слідом за провокаціями за участю спеціально підготовлених груп населення, часто іноземної держави.* Найбільш широке поширення в сучасній гібридній війні отримала імітація політичних хвилювань і демонстрацій задля їх специфічного освітлення й нав'язування упередженого сприйняття подій;

– *проводяться політиками або громадськими діячами іноземних держав («лідерами думок» для конкретних фокус-груп);*

– *проводяться на рівні міжнародних організацій і міжнародних конференцій.* Росія завжди з цинізмом використовувала міжнародні організації для нав'язування своєї позиції з тих чи інших питань. Трибуни ООН й ОБСЄ у зв'язку з цим нерідко нагадували справжні поля битв. Потрібно зазначити ретельну підготовку й опрацювання завдань російськими учасниками таких баталій;

– *із використанням специфічних комунікаційних каналів – книг, фільмів, спеціально побудованих телепередач, використання монументів і вигідних образів минулого;*

– *«створення й просування рейтингів».* Маніпулювання цифрами завжди було частиною інформаційних війн. Так, проведена інформаційна кампанія із силового захоплення та анексії Криму штучно підняла рейтинг В. Путіна практично до сталінського. А сучасна соціологія маніпулює громадською думкою, «видала» зліт показників всенародної підтримки російського лідера до 88 %.

Уособленням росіян, які сприймають інформацію мас-медіа без необхідної аналітики, отримали інтернет-мем «ватник». У 2012 р. «ватник» став образливим визначенням представника певного архетипового росіянина, який підтримує тоталітарний режим. У кінці листопада 2014 р., коли в Україні почалася Революція гідності, слово «ватник» усе частіше використовувалося в соцмережах України й Литви [21]. Термін «ватник» зазвичай розуміємо як визначення, що означає прихильників ідеології «руського міра» через глузування й приниження. Ватник – це людина, яка нерозумно та сліпо любить свою Батьківщину – Росію, відсутність її іронії й критичного мислення, потребує царя, закону та порядку. Якщо його позиція не підтримується, тоді формується образ «ворога», «чужого», «іншого», тому часто ватники ненавидять США, із відданістю хвалять Сталіна й Путіна. На їхню думку, Росія виграла всі війни у світовій історії. Політична картина для них цілком зрозуміла: Росія знову правитиме світом [3, с. 426–434].

Той «інший», на думку «ватника», не любить Росію, не поважає російську мову, культуру, традиції, завжди бажає РФ руйнації, виступає проти всіх пропозицій та намірів. Створення образу іншого відбувалося на тлі демонізації Євросоюзу й НАТО, дискредитації євроінтеграційного курсу, формування цілого дезінформаційного потоку стосовно цих міжнародних інституцій (ототожненням ЄС з одностатевими шлюбами, маніпуляцією релігійними питаннями тощо) [12].

Міф про існування єдиного духовного простору (Росія, Україна, Білорусь – «Свята Русь»), наявність спільної історичної пам'яті спонукав до модернізації концепту «руський мір». До підтримки цього ідеологічного проекту в ЗМІ залучено РПЦ, «експертів» провідних відомств. Словами-маркерами в новинних програмах і політичних ток-шоу виступають «духовные скрепы», «сакральность», «братский народ» [17] (прикладом може слугувати трансльована російськими ЗМІ

промова Путіна: «У Криму буквально все пронизано нашою спільною історією й гордістю. Тут древній Херсонес, де прийняв хрещення святий князь Володимир. Його духовний подвиг – звернення до православ'я – визначив спільну культурну, ціннісну, цивілізаційну основу, яка об'єднує народи Росії, України й Білорусі. У Криму – могили російських солдатів, мужністю яких Крим у 1783 р. був узятий під Російську державу. Крим – це Севастополь, місто-легенда, місто великої долі, місто-фортеця й батьківщина російського чорноморського військового флоту. Крим – це Балаклава та Керч, Малахів курган і Сапун-гора. Кожне з цих місць святе для нас, це символи російської військової слави й небаченої доблесті» [17]. (Фрагмент «Кримської промови» В. Путіна).

Серед іншого ця міфологія передбачала постійну боротьбу із зовнішніми ворогами, до яких належать передусім США (ліберали, капіталісти, загроза російському способу існування та світопорядку), Європа (загроза російській культурі й духовності) і фашизм (дегуманізований образ переможеного ворога, котрий прагне реваншу) [12]. Тож коли російська пропаганда, переслідуючи російські геополітичні цілі, ототожнила українців з усіма цими ворогами, це мало відповідні наслідки. Зокрема, цим пояснюється підтримка частиною населення окупованих територій утворених там фейкових органів влади, а також відсоток мешканців півдня й сходу, які вірять російській пропаганді та сприймають частину свого ж народу «іншими/чужими».

Просування ідеї «іншого/чужого» на території України й в інформаційному просторі нашої держави шляхом інформаційних повідомлень російських засобів масової інформації найлегше здійснюється над мешканцями східних областей, які вважають себе більш «подібними» до росіян, аніж до жителів будь-якого іншого регіону України. Це свідчить про відрив значної маси українських громадян від загальноукраїнського культурного та ментального поля. Природно, що ці люди здебільшого перебували під впливом радянської міфології, яка з певними модифікаціями перетворилася на російську.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вивчаючи питання використання російськими мас-медіа комунікаційних та медійних технологій для створення й ефективного пропагування образу ворога, чужого, іншого під час українсько-російського конфлікту, який розпочався у 2014 р., нами зроблено такі висновки:

- Складовою частиною інформаційної війни є психологічна війна, завдання якої полягає в продукуванні ворожості у свідомості населення, дезорієнтації й дезінформації мас; послабленні переконань; залякуванні образом ворога, іншого, чужого.

- Утручання РФ і внутрішні та міжнародні справи інших країн, зокрема України, відбувається через концепцію «руського міра». Через пропаганду й маніпулювання ідеями «руського міра» формується образ противника цієї ідеї – «іншого», який не сприймає усього з позначкою «російське» як апріорі позитивне й краще та ставить під сумнів правильність такої позиції, а отже, бажає зла прихильникам «руського міра».

- інформаційні операції та найбільш поширені в російсько-українській інформаційній війні медіа-технології з моделювання образу «іншого» як загрози визначають як інформаційні операції, які проводяться за участю недержавних структур або ЗМІ; науковими або академічними структурами; офіційними структурами, у тому числі першими особами держави, політиками або громадськими діячами іноземних держав («лідерами думок» для конкретних фокус-груп) на рівні міжнародних організацій і конференцій. Супроводжуються провокаціями за участю силових (армійських) структур, провокаціями за участю спеціально підготовлених груп населення, часто іноземної держави, із застосуванням специфічних комунікаційних каналів – книг, фільмів, спеціально побудованих телепередач, використання монументів і вигідних образів минулого тощо.

- Основою для поширення ідей «руського міра» на території України є міфологеми «руського міра» та головними «проводниками» є так звані «ватники» – населення, що сліпо вірить маніпулятивно-пропагандистським мас-медіа, не помічаючи, як стає зброєю «м'якої сили» на користь іншої держави.

Розв'язання проблем убачаємо в ефективній протидії фейкам, маніпуляції, пропаганді шляхом обмеження доступу до ЗМК, що розповсюджують дезінформацію, продуманій стратегії держави та розумній інформаційній політиці органів влади щодо протидії інформаційній й військовій агресії Кремля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров П. М. (2019). Медійні інтерпретації сучасних загроз: дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04 – теорія та історія журналістики. Львів. 219 с.
2. Бадрак В. В. (2016). Информационный фронт Кремля. *Тези доповідей Міжнародного форуму з кризових комунікацій «Комунікаційно-контентна безпека в умовах гібридно-месіанських агресій путінської Росії»/за заг. ред. В. В. Балабіна. Київ: ВІКНУ. 185 с.*
3. Васюта О. «Рускій мір» як технологія проникнення/впливу держави. Глосарій: навч. енцикл. слов.-довід. з питань інформаційної безпеки/за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. А. М. Шуляк. С. 426–434.
4. Горбань Ю. О. (2015). Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник НАДУ. № 1. С. 136–141.*
5. Иумен Евфимий (Моисеев). Концепция русского мира как цивилизационный проект XXI века. URL: <http://kurskpsds.ru/articles/kontseptsiya-russkogo-mira-kak-tsivilizatsionnyy-proekt-khkhhi-veka/> (дата звернення: 24 лютого 2020 р.)
6. Козиряцька С. А. (2016). Дискурсні практики медіа-сфери росії: синтез двох ідеологій чи розмивання орієнтирів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. С. 239–244.*
7. Комарчук О. О. (2019). *Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни:* дис. ... канд. політ. наук за спец. 23.00.02: «Політичні інститути та процеси». Миколаїв, 2019. 226 с.
8. Король В. Г. (2016). Комунікаційно-контентні агресії Кремля: характеристика, тенденції, організація спротиву. *Тези доповідей Міжнародного форуму з кризових комунікацій «Комунікаційно-контентна безпека в умовах гібридно-месіанських агресій путінської Росії»/за заг. ред. В. В. Балабіна. Київ: ВІКНУ, 2016. С. 19–27.*
9. Кузнецова Т. «Свій/чужий у текстовому просторі ЗМІ». URL: journlib.univ.kiev.ua (відвідано 16 лютого 2020 р.).
10. Ласвель Г. (1929). *Техника пропаганды в мировой войне/пер. с англ. в обработке Н. М. Потапова. Ленинград: Отдел военной лит. Госиздат. 200 с.*
11. Мова ворожнечі в друкованих ЗМІ Донбасу по обидві сторони лінії фронту: дослідження. «Донецкий институт информации». 30.06.2017. URL: <http://dii.dn.ua/analytics/125-mova-vorozhnechi-v-drukovanuykh-zmi-donbasu-roobydvi-storony-linii-frontu> (відвідано 16 лютого 2020 р.).
12. Москальчук, В. (2015). Контент-аналіз російських ЗМІ щодо концепції мережно-центричних війн. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2015/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D0%B7%D0%BC%D1%96-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D0%BA%D0%BE/> (дата звернення: 16 лютого 2020 р.).
13. О Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017–2030 годы. Указ Президента Российской Федерации от 09.05.2017 № 203. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41919> (дата звернення: 16 лютого 2020 р.).
14. Об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации, Указ Президента Российской Федерации от 05.12.2016 р. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41460> (дата звернення: 16 лютого 2020 р.).
15. Сергійчук, З. (2015). Структурно-семантична опозиція «своє/чуже» в жанрі короткої інформаційної замітки. *Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні:* матеріали Третьої всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих/за заг. ред. О. В. Шершньової. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. С. 71–80.
16. Смола Л. Є. (2016). Аспекти ведення інформаційної та гібридної війни в контексті застосування комунікаційних технологій. *S.P.A.C.E. № 1. С. 48–53.*
17. Сучасна кремлівська міфологія: як Росія використовує історію у пропаганді. 04.03.2019 URL: <https://www.stopfake.org/uk/suchasna-kremlivska-mifologiya-yak-rosiya-vykorystovuyue-istoriyu-u-propagandi/>. (дата звернення: 16 лютого 2020 р.).
18. Тихомирова Є. Б. (2019). RT (Russia Today). *Глосарій:* навч. енцикл. слов.-довід. з питань інформ. безпеки/за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. А. М. Шуляк, 2019. С. 386–390.
19. Турчинов О. (17.08.2016). Формування нового світового балансу сил та передумови російської агресії проти України. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/formuvannia-novoho-svitovoho-balansu-syl-ta-peredumovy-rosiiskoi-ahresii-proty-ukrainy-332465.html> (дата звернення: 24 лютого 2020 р.).

20. Феськов І. В. (2016). Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 66–77.
21. Wasiuta, O., Wasiuta, S., (2017). *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*. Arcana: Kraków.

Матеріал надійшов до редакції 21.11.2019 р.

MEDIA TECHNOLOGIES FOR MODELING THE IMAGE OF «ANOTHER» IN THE IDEOLOGY OF «RUSSIAN WORLD»

The article explores the use of communication and media technologies by the Russian mass media to create and effectively promote the image of an enemy, alien, the other during the Ukrainian-Russian conflict which began in 2014. The author claims that it is through propaganda and manipulation that the idea of «Russkiy mir» is promoted and the image of the adversary of this idea – «the other» is created who does not perceive everything with the designation «Russian» as a priori positive and better, casts doubt on the correctness of such a position, and therefore wishes evil to the supporters of «Russkiy mir». Information operations and the most widespread media technology in the Russian-Ukrainian information warfare are analyzed to model the image of «the other» as a threat.

Key words: «Russkiy mir», the Russian Federation, Ukraine, propaganda, information operations, «the Other/Alien», manipulation.

REFERENCES

- Aleksandrov, P. M. (2019). Mediini interpretatsii suchasnykh zahroz. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk iz sotsialnykh komunikatsii 27.00.04 – teoriia ta istoriia zhurnalistyky. Lviv, 219 p.
- Badrak, V. V. (2016). Informatsionnyi front Kremliia. Tezy dopovidei Mizhnarodnoho forumu z kryzovykh komunikatsii «Komunikatsiino-kontentna bezpeka v umovakh hibrydno-mesianskykh ahresii putinskoii Rosii»/za zah. red. V. V. Balabina. Kyiv: VIKNU, 185 p.
- Vasiuta O. «Puskii mir» yak tekhnolohiia pronyknennia/vplyvu derzhavy. Hlosarii: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z pytan informatsiinoi bezpeky/za zah. redaktsiieiu d. polit. n., prof. A. M. Shuliak, p. 426–434.
- Horban, Yu. O. (2015). Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby yii vedennia. *Visnyk NADU*, 1, 136–141.
- Iumen Evfimii (Moiseev) Kontseptsiiia russkogo mira kak tsivilizatsionnyi proekt KhKhI veka. URL: <http://kurskpd.ru/articles/kontseptsiiya-russkogo-mira-kak-tsivilizatsionnyy-proekt-khkh-i-veka/> (24.02.2020).
- Kozyriatska, S.A. (2016). Dyskursni praktyky media-sfery rosii: syntez dvokh ideolohii chy rozmyvannia oriientyryv. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky*, p. 239–244.
- Komarchuk, O. O. (2019). Manipuliatyvni tekhnolohii zasobiv masovoi komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny. Dysertatsiia na zdobuttia naukovogo stupenia kandydata politychnykh nauk za spetsialnistiu 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy». Mykolaiv, 226 p.
- Korol, V. H. (2016). Komunikatsiino-kontentni ahresii Kremliia: kharakterystyka, tendentsii, orhanizatsiia sprotyvu. *Tezy dopovidei Mizhnarodnoho forumu z kryzovykh komunikatsii «Komunikatsiino-kontentna bezpeka v umovakh hibrydno-mesianskykh ahresii putinskoii Rosii»/za zah. red. V. V. Balabina. Kyiv: VIKNU*, p. 19–27.
- Kuznietsova, T. «Svii/chuzhyi u tekstovomu prostori ZMI». journlib.univ.kiev.ua (16.02.2020).
- Lasvel, G. (1929). *Tekhnika propagandy v mirovoi voine*. Per. s angl. v obrabotke N. M. Potapova. Leningrad: Otdel voennoi literatury Gosizdat, 200 p.
- Mova vorozhnechi v drukovanykh ZMI Donbasu po obydvii storony linii frontu: doslidzhennia. «Donetskyi ynstitut ynformatsyy». 30.06.2017. URL: <http://dii.dn.ua/analytics/125-mova-vorozhnechi-v-drukovanykh-zmi-donbasu-poobydvii-storony-linii-frontu> (16.02.2020).
- Moskalchuk, V. (2015). Kontent-analiz rosiiskykh ZMI shchodo kontseptsii merezhno-tsentrychnykh viin. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2015/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D0%B7%D0%BC%D1%96-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D0%BA%D0%BE/> (16.02.2020).
- O Strategii razvitiia informatsionnogo obshchestva v Rossiiskoi Federatsii na 2017–2030 gody. Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 09.05.2017 № 203. <http://kremlin.ru/acts/bank/41919> (16.02.2020).
- Ob utverzhdenii Doktriny informatsionnoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii, Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 05.12.2016 r. <http://kremlin.ru/acts/bank/41460> (16.02.2020).
- Serhiichuk, Z. (2015). Strukturno-semantychna opozyttsiia «svoie / chuzhe» v zhanri korotkoi informatsiinoi zamitky. *Nova informatsiina sytuatsiia ta tendentsii alternatyvnoho rozvytku ZMK v Ukraini: materialy Tretoi*

- vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta molodykh/za zah. red. O. V. Shershnovoi. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», p. 71–80.
16. Smola, L. Ie. (2016). Aspekty vedennia informatsiinoi ta hibrydnoi viiny v konteksti zastosuvannia komunikatsiinykh tekhnolohii. *S.P.A.C.E*, № 1, p. 48–53.
17. Suchasna kremlivska mifolohiia: yak Rosiia vykorystovuie istoriiu u propahandi. 04.03.2019. URL: <https://www.stopfake.org/uk/suchasna-kremlivska-mifologiya-yak-rosiya-vykorystovuye-istoriyu-u-propagandi/>. (16.02.2020).
18. Tykhomyrova, Ye.B. (2019). RT (Russia Today). *Hlosarii: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z pytan informatsiinoi bezpeky/za zah. redaktsiieiu d. polit. n., prof. A. M. Shuliak*, p. 386–390.
19. Turchynov, O. (17.08.2016). Formuvannia novoho svitovoho balansu syl ta peredumovy rosiiskoi ahresii proty Ukrainy. <https://ua.112.ua/mnenie/formuvannia-novoho-svitovoho-balansu-syl-ta-peredumovy-rosiiskoi-ahresii-proty-ukrainy-332465.html> (24.02.2020).
20. Feskov, I. V. (2016). Osnovni metody vedennia hibrydnoi viiny v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi. *Aktualni problemy polityky*, Vyp. 58, p. 66–77.
21. Wasiuta, O., Wasiuta, S., (2017). *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*. Arcana: Kraków.

УДК 351.746.1:007(73)

Шуляк Назарій,

магістр кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
43024, Україна, Волинська обл., м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, каб. 8
ORCID ID 0000-0002-9835-731X

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ США

У роботі розглянуто складові частини державної інформаційної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки країни й визначено основні напрями діяльності органів державної влади в цій сфері. Проаналізовано внутрішні та зовнішні інформаційні загрози національній безпеці держав «великої сімки» й шляхи гарантування інформаційної безпеки країн. Інформаційну безпеку розглянуто як складник національної безпеки держави, а також як глобальну проблему захисту інформації, інформаційного простору, інформаційного суверенітету країни та інформаційного забезпечення прийняття урядових рішень. Запропоновано підходи щодо забезпечення процесу безперервності функціонування системи інформаційної безпеки держави задля моніторингу нових загроз, визначення ризиків і рівнів їх інтенсивності.

Ключові слова: держава, політика, безпека, загрози, ресурси, США.

1. ВСТУП

Постановка проблеми та її значення. Нині активно відшукуються шляхи подолання небезпек, варіанти ведення інформаційних війн, залучення ресурсів «м'якої сили» тощо. Об'єктивний той факт, що необхідність в інформаційній безпеці виникла з появою мас-медіа як засобу комунікації між людьми, у тому числі й у політичній сфері, та усвідомленням спільності інтересів, забезпечення яких можливе за посередництва ЗМІ. Завдання збитків і шкоди комунікаціям призводить до руйнування інформаційного обміну між різними елементами політичної системи. Натомість заходи інформаційної безпеки можуть стати новим стратегічним імпульсом діяльності органів державної влади, інститутів громадянського суспільства, для формування й реалізації демократичної інформаційної політики.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожна держава розгортає свою мережу зовнішньополітичної комунікації, яка забезпечує її національні інтереси. Завдання зовнішньополітичних установ – розробляти стратегію керування інформаційними потоками. Сучасне суспільство все менше піддається впливу засобів прямої агітації.